

6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: [в 5-ти томах] / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 5. – 1977. – 639 с.

УДК 37.032

С.О. Моїсеєв

ГУМАНІСТИЧНА СПАДЩИНА В. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

У статті аналізуються гуманістичні та демократичні погляди В. Сухомлинського на побудову навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Виокремлюються теоретичні положення, які можуть бути використані при розробці особистісно орієнтованої моделі фізичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

This article analyzes humane and democratic views of V. Sukhomlinskiy on the construction of educational and upbringing process at general educational school. The article chooses theoretical basis which can be used during construction of personal oriented system of physical training of pupils at general educational teaching establishments.

Неприпустиме збільшення кількості летальних випадків на уроках фізичної культури, стрімке погіршення рівня здоров'я школярів та відсутність у переважній більшості молоді стійких переконань щодо необхідності ведення здорового способу життя вимагають від влади України науково обгрунтованого реформування вітчизняної системи фізичного виховання учнів у площині особистісно орієнтованої парадигми освіти. Розробка та впровадження у практику роботи загальноосвітніх шкіл вискоефективного особистісно орієнтованого інструментарію не можлива без критичного переосмислення гуманістичного та демократичного спадку видатних вітчизняних педагогів минулого, серед яких особливе місце посідає Павлиський геній – Василь Сухомлинський.

В умовах становлення та розвитку особистісно орієнтованої парадигми освіти педагогічна спадщина народного вчителя з Павлиша не тільки не втрачає своєї актуальності, але з кожним роком набуває все більшої популярності в освітянському та науковому середовищах України. Так, в останні роки філософські, теоретико-методологічні та організаційно-методичні аспекти педагогічної концепції В. Сухомлинського через призму вирішення сьогоденних проблем розвитку духовності досліджували Л. Боднар, Н. Дічек, О. Сухомлинська, М. Сметанський та ін. Гуманістичні та демократичні засади функціонування Павлиської школи різнобічно вивчали І. Бех, І. Зязюн, М. Мухін, О. Савченко та ін. Дидактичну систему видатного педагога досліджували М. Антонєць, З. Курлянд, В. Лозова та ін. Аналізу поглядів В.Сухомлинського на проблему взаємодії школи, родини та учнів присвячували свої праці В. Ликов, Л. Паламарчук, О. Паскаль та ін. Але, незважаючи на всебічне та різнопланове дослідження вітчизняними та зарубіжними науковцями педагогічної спадщини видатного українського вчителя, проблема теоретико-методологічного обгрунтування особистісно орієнтованої системи фізичного виховання школярів ще залишається недостатньо вивченою та розробленою.

Метою статті є аналіз гуманістичної та демократичної спадщини В. Сухомлинського через призму обгрунтування концептуальних положень побудови особистісно орієнтованого підходу до фізичного виховання школярів.

Досліджуючи цільові орієнтації авторської концепції В. Сухомлинського, необхідно відзначити, що виховним ідеалом Павлиської школи була всебічно і гармонійно розвинена особистість, активний учасник суспільного прогресу. Саме тому всі зусилля педагогічного колективу, очолюваного В. Сухомлинським, були спрямовані на виховання людини з ясним

розумом, благородним серцем, золотими руками, яка з повагою ставиться до інших членів суспільства, здатна цінувати, берегти, поважати працю, моральну гідність, розум, красу інших людей [4: 15].

Народний вчитель сутність гармонійного, всебічного розвитку вбачав у тому, що кожна дитина повинна навчатись та виховуватись у гармонії з загальнолюдською мораллю (детермінація всієї діяльності особистості високими моральними ідеалами), власною природою (задатки, здібності, потенції, схильності, потреби) та сферами діяльності особистості (ідейна, громадянська, розумова, творча, трудова, естетична, емоційна, фізична тощо).

У контексті особистісно орієнтованого підходу до фізичного виховання школярів вважаємо найбільш цінною домку В. Сухомлинського про те, щоб духовне життя школи не обмежувалось, не вичерпувалось самими успіхами в оволодінні навчальною програмою. Майстерність і мистецтво виховання всебічно розвиненої особистості повинно полягати в умінні педагога відкрити буквально перед кожним учнем, навіть найпосереднішим, найважчим вихованцем ті сфери розвитку його психофізичного потенціалу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людської гідності, почувати себе не обділеним, а духовно багатим [3: 29].

Саме тому фізичне виховання у школі майбутнього повинно бути орієнтовано на створення необхідних організаційно-педагогічних та матеріально-технічних умов для самопізнання дитиною власного психофізичного потенціалу, розвитку в школярів суб'єктності у різноманітній фізкультурно-спортивній діяльності, на розкриття у юнаків і дівчат спортивної обдарованості та накопичення успішного досвіду вирішення особистісно значущих проблем у сфері фізичної підготовленості та фізичного розвитку.

Геніальний педагог був глибоко переконаний, що надзвичайно важливе місце у гармонійному і всебічному розвитку учнів повинно займати їх фізичне виховання, і особливо, зміцнення захисних сил організму, які запобігають захворюванню. "Турбота школи про те, щоб дитина не хворіла, щоб її організм був несприйнятливий до хвороб, неодноразово наголошував геніальний учитель, так само важлива, як і турбота про розумовий і моральний розвиток її вихованців" [4: 14].

Ми повністю погоджуємось із думкою В. Сухомлинського щодо важливості здоров'я для успішного розвитку кожної дитини, і вважаємо, що на сучасному етапі історико-культурного розвитку суспільства ця проблема набула ще більшої актуальності та важливості. Саме тому одним із першочергових завдань сучасної системи фізичного виховання повинно стати ефективне формування у школярів реально працюючих ціннісних орієнтацій на ведення здорового способу життя.

Характерними ознаками гуманістичної концепції В. Сухомлинського завжди були глибока повага та любов до кожної дитини, педагогічний оптимізм, палке прагнення найбільш повно зрозуміти тонку матерію дитячого світу.

Розмірковуючи у своїх статтях про сутність педагогічного покликання, В. Сухомлинський часто наголошував на тому, що його альфою та омегою є глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини [2: 423]. Невіра в людину, якою б маленькою, незначною вона не була згодом, як правило, переходить у недобррозичливість, злорадство та озлобленість. Визнаний майстер педагогічної справи радив тим, хто вирішив присвятити своє життя вихованню молоді завжди бути терплячим до дитячих слабкостей, які, коли уважно до них придивитись і вдуматись в них, коли пізнати їх не тільки розумом, а й серцем, – виявляються на великий рахунок незначними, такими, що не варті ні гніву, ні обурення, ні покарання. Потрібно завжди та усюди розуміти, що в класі перед учителем перш за все діти, а не дорослі, і тому до них потрібно ставитись як до дітей, яким притаманно помилятись та робити не зовсім продумані речі. Необхідно пам'ятати, що в дитині немає нічого такого, що вимагало б від педагога використання сильнодіючих засобів та проявів жорстокості [2].

У своїх наукових роботах видатний учитель постійно зауважував, що без чуйного, дбайливого ставлення вихователя до честі, гідності вихованців неможливо ефективно вирішувати навчальні, виховні та оздоровчі завдання. "Найвитонченіша "творчість" учителя, мета якої – дисципліна, слухняність, відповідальність вихованців, – казав В. Сухомлинський, – залишається безсилою і до того ж призводить до конфліктів між вихователем і його вихованцями, якщо, образно кажучи, честь і гідність не народжують в маленькій дитини – бажання учитися" [1: 83].

Багаторічний досвід роботи у школі переконав В. Сухомлинського у тому, що учень на неповагу до своєї особистої гідності з боку батьків, вчителів, колективу майже завжди відповідає впертістю або грубістю. Прагнення зламати цю впертість, примусити скоритись надзвичайно сильно ображає, навіть озлоблює підлітка, призводить до того, що він ніби навмисне починає діяти всупереч розумним вимогам дисципліни. У цьому випадку найкращими ліками, на думку видатного педагога, можуть бути лише терпимість до негативних рис учнів та їх педагогічна корекція у спокійній обстановці [1].

Червоною стрічкою через усю творчість В. Сухомлинського проходить ідея необхідності детального розуміння педагогом найдрібніших нюансів дитячого світу. Розмірковуючи з окресленої проблеми, народний учитель неодноразово застерігав молодих педагогів від того, щоб вони грубо не вривались у дитячий світ зі своїми дорослими правилами та вимогами, які не враховують специфічних норм, поглядів, традицій та субкультури дитячого світу. Ігнорування даного застереження призводить до того, що горевчителі ризикують виглядати в очах дітей дивними "мандрівниками", які постійно сердяться, кричать, нервують, "виходять з себе", розмовляють на незрозумілій мові, розпалюють конфлікти та забороняють все найбільш цікаве [1]. У цьому контексті В. Сухомлинський наголошує на тому, що "Справжнє виховання починається не там, де педагог з вершин спускається на землю, а там, де він піднімається до тонких істин світу дитинства" [1: 630].

Загальновідомо, що нерозуміння світу дитинства веде до нерозуміння суті мотивів дитячих вчинків та виникнення конфліктів у системах учитель-учень, учитель-група, учитель-колектив. В Сухомлинський вважав, що уміння уникнути конфлікту це надзвичайно важлива складова педагогічної майстерності та мудрості вчителя. Чим менше конфліктів, тим глибше входить у духовне життя колективу взаємна довіра, тим яскравіше виражається, розкривається особистість. Геніальній вчитель був переконаний, що найчастіше конфлікт виникає тоді, коли педагог думає про дитину несправедливо [1].

Шукаючи мотиви неконструктивної поведінки школярів, необхідно постійно пам'ятати про те, що дитина постійно перебуває в стані самопізнання, самоутвердження, самовиховання та самореалізації. Намагаючись максимально повно проявити свої різноманітні здібності, діти так захоплюються цією діяльністю, що іноді переходять межу дозволеного, порушуючи сталі норми, правила та традиції. Але у цій ситуації імпульсивні, емоційні, недалекоглядні, сильнодіючі впливи з боку педагогічного колективу школи можуть тільки нашкодити досягненню стратегічної мети виховання.

Розуміючи сутність виокремленої проблеми, В. Сухомлинський неодноразово закликав учителів Павліської школи постійно пам'ятати про те, що колектив учнів співчуває тій дитині, на яку обрушився гнів учителя. Чим зрозуміліше кожному членові учнівського колективу те, що й з ним теж може трапитись щось схоже, тим глибше співпереживання з тим, хто терпить біду. Якщо діти співчують тому, хто попався на дрібниці, співчуватимуть вони й тому, хто не зміг утаїти серйознішого осудливого вчинку. У даному контексті видатний вчитель радив "не робити з дитячих пустощів біди, не тренуйте дитячих почуттів на співпереживанні горя, якого, по суті, не було б, коли б ви самі його не створили" [1].

Взагалі справжня гуманність за Сухомлинським це – справедливість як поєднання поваги з вимогливістю. Справедливість у вихованні означає, що в педагога є достатньо духовних сил для того, щоб приділити увагу кожній дитині. Учень, який бачить що його не помічають, не хочуть знати про його маленьку біду, забувають про нього, полишають на самого себе, переживає це як гірку образу і велику несправедливість. Вимогливість, за

твердим переконанням геніального вчителя, завжди починається з глибокої поваги до сил і можливостей дитини. По-справжньому вимагати – це означає вміти зрозуміти і відчутти серцем, що учневі під силу, а що ні. Вцілому, погоджуючись з теорію зон розвитку людини, сформульовану Л. Виготським, В. Сухомлинський стверджував, що до тієї межі, до якої дитина може піднятися при максимальному напруженні своїх сил, їй потрібно допомогти піднятися. Переконати людину, що поставлена мета досяжна, – це й означає по-справжньому вимагати і водночас по-справжньому поважати [4].

Багаторічний досвід роботи в освітній галузі переконав народного вчителя в тому, що успішно навчати та виховувати школярів не можливо без любові до кожної дитини. Висловлюючись з даної проблеми В. Сухомлинський казав: "Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору" [5: 292].

В. Сухомлинський любов до дитини розумів не як інстинктивну любов, не обласороджену життєвою мудрістю, що завдає інколи дитині великої шкоди, а як людську любов, одухотворену глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості – любов, що застерігає від нерозсудливих вчинків і надихає на вчинки чесні, благородні.

Для того, щоб у навчально-виховному процесі школи панувала взаємна любов – учителя до учнів та учнів до вчителя, необхідно, щоб у кожному виховному впливі педагог враховував закономірність сформульовану В. Сухомлинським: якщо весь час, протягом якого вчитель перебуває разом зі своїми вихованцями, вважати одним цілим, то дві третини його має бути невимушеним, товариським, дружнім спілкуванням, в якому діти забувають, що вони – вихованці, а вчитель – їхній вихователь [5].

Підсумовуючи наведенні аргументи, доводи та поради видатного педагога щодо необхідності гуманізації взаємовідносин між педагогічним колективом та учнями, вважаємо, що сучасна система фізичного виховання повинна бути пронизана людяністю та любов'ю до дитини. Необхідно, щоб кожний виховний вплив на дитину характеризувався глибокою повагою до її честі, гідності; вірою в можливість успішного формування особистої фізичної культури; врахуванням найтонших закономірностей функціонування дитячого світу та його субкультури; відсутністю сильнодіючих засобів, які принижують честь та гідність людини; уникненням конфліктів та пошуком компромісів; підтримкою школярів на індивідуальній траєкторії розвитку; стимулюванням думки дитини про те, що вона ще не стала такою, якою може і повинна стати; дружними, товариськими взаємовідносинами з дитиною.

Наріжним камінням гуманістичної системи В. Сухомлинського є положення про те, що немає людини, яка в належних умовах, при вмілому вихованні не виявила б свого самобутнього, неповторного таланту. Як показує досвід педагогічної діяльності у "школі радості", важливою умовою розвитку індивідуальних нахилів, розкриття обдарування і таланту є різноманітна творча праця всіх учнів – від першого до випускного класу, створення в школі атмосфери творчої праці.

У навчальному закладі, який очолював В. Сухомлинський, кожен навчальний рік працювало щонайменше 70-80 гуртків, осередків різноманітної творчої праці учнів. Вихованці Павлівської школи вже з перших днів перебування у навчальному закладі мали можливість випробовувати свої сили і здібності в кабінеті живої природи, в теплицях, у плодовому саду і на навчальній ділянці, на пасіці і кролівницькій фермі, на дослідній ділянці колгоспної тваринницької ферми, на винограднику, в плодовій шкільці, в робочих кімнатах технічної творчості і в майстернях, у спеціальній кімнаті, де поєднується елемент праці (технічного конструювання і моделювання) з грою, на дитячій електростанції, в лабораторії, на метеорологічній станції, у ланках юних будівельників тощо [5: 89].

Таким чином, у своїй педагогічній лабораторії, геніальному вчителю вдалося створити реально працююче особистісно розвивальне середовище, в якому кожен учень школи міг актуалізувати свої найприхованіші таланти, здібності та потенції під керівництвом мудрих педагогів і старших товаришів.

На нашу думку, система фізичного виховання школярів XXI століття повинна обов'язково бути орієнтована на поступове, системне збільшення суб'єктності учнів у фізкультурно-оздоровчій та спортивній діяльності протягом навчання у школі, що буде відображатись у наданні учням можливості широкого вибору змісту, форм, методів фізичного виховання як на уроках фізичної культури, так і у позакласній роботі. Це дозволить кожній дитині у повній красі відкрити для себе неосяжний потенціал фізичної культури, у максимально вигідних умовах проявити свою індивідуальність та розкрити таланти, а також зрозуміти, що заняття фізичною культурою можуть приносити радість і задоволення та вирішувати особистісні проблеми.

Аналізуючи результативність професійної діяльності В. Сухомлинського, необхідно відзначити, що в учнів протягом навчання у Павлівській школі не тільки не втрачався інтерес, жадібність до знань, а навпаки, ще більше розгоралось полум'я бажання у пізнанні невідомого. Цей феномен пояснюється надзвичайно просто – педагогічний колектив школи був орієнтований на те, щоб забезпечити успіх кожної дитини у процесі навчання.

Розкриваючи суть даної вимоги, В. Сухомлинський зазначає, що будь-яка тривала праця (а навчання – настільки тривала праця, що дитина кінця їй не бачить) може успішно виконуватися лише тоді, коли в результатах роботи людина бачить живе втілення своїх духовних сил, тобто досягає помітного, особистісно значущого успіху. Якщо учень не буде постійно переживати відчуття успіху у навчально-виховній діяльності, то його інтерес до даного виду діяльності поступово згасне [4].

В. Сухомлинський у своїх наукових роботах неодноразово наголошував: "Справжня педагогічна мудрість полягає в тому, щоб, постійно одухотворяючи дитину бажанням бути хорошою, ніколи не ставити їй "двійки"" [4: 462]. Саме тому у Павлівській школі існувало правило: якщо учень не зміг впоратися з роботою, то його навчальні досягнення взагалі не оцінюються або оцінка відтермінується з наданням можливість проявити себе за більш сприятливих умов та з гарантованим досягненням успіху.

Ми вважаємо, що у школах майбутнього система фізичного виховання повинна, в першу чергу, бути орієнтована на забезпечення учню успіху у фізкультурно-спортивній діяльності. Щоб кожна дитина як фізично обдарована, так і та, що не хапає зірок з неба, після закінчення школи мала у своєму багажу суб'єктного досвіду позитивний результат вирішення особистісно значущої проблеми у сфері фізичного розвитку та фізичної підготовленості, а також переживання позитивних емоцій обумовлених даними досягненнями. Це, на нашу думку, дозволить суттєво підняти відсоток молоді, які будуть після закінчення школи систематично займатись фізичною культурою та пропагувати особистим прикладом ідеали сили, тілесної краси та духовного й фізичного здоров'я серед близьких та рідних.

В. Сухомлинський у своїй професійній діяльності величезного значення надавав розвитку розумових здібностей учнів. Пояснюючи вибір даної виховної домінанти, талановитий учитель зазначав, що для того, щоб дитина була палко зацікавлена в навчанні, їй необхідне багате, різноманітне, приваблююче інтелектуальне життя.

Популяризуючи власний досвід вирішення окресленої проблеми, талановитий учитель радив обов'язково впроваджувати у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи уроки мислення. За задумом В. Сухомлинського, вони являли собою своєрідну школу думки, без якої не можна уявити повноцінної, ефективної розумової праці учнів на всіх уроках не тільки в початковій школі, а й у наступні періоди навчання та розумового розвитку. На уроках мислення у Павлівській школі відбувався складний процес самовираження особистості в творчій думці, в підході до явищ навколишнього світу, в їх пояснюванні, в глибокому осмисленні [5: 427].

На наше глибоке переконання, кожен урок фізичної культури у прогресивній школі повинен бути максимально насичений живою, творчою думкою учнів. Тільки намагаючись самостійно відшукати давно відомі істини та знання, учні їх запам'ятають на все життя та

зможуть творчо використовувати на благо себе, своєї родини та всього українського суспільства.

Таким чином, аналіз гуманістичної та демократичної спадщини В. Сухомлинського засвідчив, що при побудові особистісно орієнтованого підходу до фізичного виховання школярів необхідно враховувати наступні чинники:

- фізичне виховання у школі повинно бути спрямовано на самопізнання учнями власного психофізичного потенціалу, формування у дітей стійких переконань на ведення здорового способу життя та розвитку їх фізичної і рухової обдарованості;
- взаємовідносини між учителем фізичної культури та учнями повинні знаходитись у площині віри, надії, любові, взаємоповаги, відповідальності, дружби, пошуку компромісів та підтримки;
- учням необхідно надати можливості широкого вибору змісту, форм, методів та засобів фізичного виховання як на уроках фізичної культури, так і у позакласній роботі;
- необхідно створити спеціальні умови, які забезпечать кожному учню гарантований успіх у фізкультурно-спортивній діяльності;
- під час викладення навчального матеріалу необхідно не повідомляти готові істини, а активізувати мислення учнів на самостійний пошук необхідного знання.

Отже, розпочате наукове дослідження потребує свого логічного продовження у напрямку розроблення конкретних методик реалізації виокремлених положень у практиці фізичного виховання молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. – К.: Радянська школа, 1976. – 654 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.2. Формування комуністичних переконань молодого покоління. Як виховати справжню людину. Сто порад учителям. – К.: Радянська школа, 1976. – 670 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.4. Пависька середня школа. Розмова з молодим директором. – К.: Радянська школа, 1977. – 640 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 5. Статті. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с.

УДК 37:373.3

В.Г. Постовий

ГУМАНІСТИЧНА ПЕДАГОГІКА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ДОБИ АВТОРИТАРИЗМУ

У статті розриваються особливості гуманістичної культури в педагогічній практиці і теорії українського педагога В.Сухомлинського.

In the article described special humanistic of the culture in pedagogical practice and theory of Ukrainian pedagogue of V. Suhomlinskiy.

Життя і педагогічна діяльність видатного українського педагога В.О.Сухомлинського повністю пройшли в умовах доби авторитаризму і тоталітаризму, які породила комуністична ідеологія. Ці умови зламали дух і волю багатьох творчих вчених, обдарованих педагогів та декількох поколінь їх учнів. Проте не все так однозначно негативно вирішувалося в соціально-економічних та політичних умовах конкретного суспільно-історичного часу.